

*Структурно-змістові характеристики сучасної шкільної
альтернативної освіти в педагогічному просторі країн ЄС*

Оксана Заболотна

У статті представлено механізми означення кола середніх навчальних закладів, які можуть бути віднесені до альтернативних, і визначено їх головні структурно-функціональні характеристики. Альтернативну освіту представлено як систему, яка керується спільними принципами і функціонує на засадах, які є спільними для усього спектру альтернативних шкіл. Окреслено багатоманітність форм реалізації ідей альтернативної педагогіки та педагогічних принципів, які актуалізують теорії альтернативної освіти у країнах ЄС.

Ключові слова: альтернативна освіта, альтернативна школа, структурно-функціональні характеристики альтернативних шкіл, принципи альтернативної освіти.

У постмодерному світі розмаїття освітніх потреб приводить до створення і функціонування альтернативних закладів середньої освіти, які, виступаючи конкурентами традиційним загальноосвітнім школам, виконують регулюючу функцію щодо підвищення якості освітніх систем у світі. А відтак дослідження специфіки функціонування альтернативних шкіл, які довели свою дієвість, є одним з актуальних завдань сучасної педагогічної науки, оскільки допомагає у підвищенні якості надання освітніх послуг і у забезпеченні права вибору форм навчання і навчальних закладів, які найбільше відповідають індивідуальним потребам учнів.

Дослідженням теоретичних засад альтернативної педагогіки займалися американські вчені Г. Жиру [1], М. Епл ([M. Apple](#)), К. К. Епштейн (К. К. Epstein), А. Дардер ([A. Darder](#)), Г. Л. Біллінгс (G. L. Billings), П. МакЛарен [3] ([P. McLaren](#), (США), Г. Цінн ([H. Zinn](#)), Д. Мацедо ([D. Macedo](#)), Дж. Козол ([J. Kozol](#)), П. Палмер ([P. Palmer](#)), Дж. Холт ([J. Holt](#)), І. Шор ([I. Shor](#)), Дж. Т. Гатто ([J. T. Gatto](#)), канадійські – Р. Міллер (Р. Міллер) [4], Дж. Л. Кінчело [2] ([J. L. Kincheloe](#)) та М. Герн ([M. Hern](#)), К. Ламперт ([Kh. Lampert](#)) з Ізраїлю та австрієць І. Ілліч ([I. Illich](#)). Великий внесок у розуміння теорії альтернативної освіти зробив бразильський науковець П. Фрейре.

Проте навіть після виконання низки досліджень неоднозначним є трактування закладу альтернативної освіти. Саме тому важливим є окреслення методики, яка допоможе класифікувати навчальний заклад як альтернативний.

Метою статті є визначення механізму означення кола середніх навчальних закладів, які можуть бути віднесені до альтернативних, і визначення їх головних структурно-функціональних характеристик. Досягнення цієї мети є лише першим кроком до цілісного вивчення альтернативної освіти як системи, яка, незважаючи на запропонований постмодернізмом плюралістичний підхід, керується спільними принципами і функціонує на засадах, які є спільними для усього спектру альтернативних шкіл.

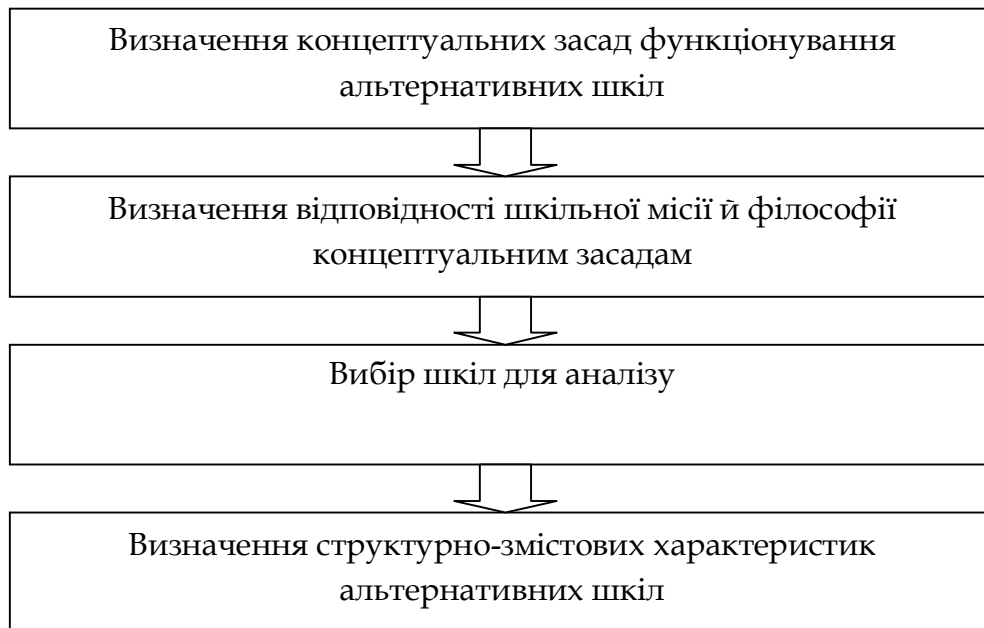
З урахуванням названого вище, наукова проблема, висвітлена в цій статті, пов'язана з виокремленням провідних тенденцій і закономірностей розвитку ідей альтернативної педагогіки в контексті багатоманітності форм її реалізації, їх інтегрування у навчально-виховну систему альтернативних шкіл і педагогічними принципами, які актуалізують теорії альтернативної освіти у країнах ЄС.

У попередніх публікаціях на основі аналізу провідних ідей альтернативної педагогіки нами виокремлені десять концептуальних засад, які лягли в основу функціонування альтернативних шкіл як у історичному контексті, так і на сучасному етапі:

- відмова від авторитаризму, утисків, приниження на користь емансипації дитини;
- визнання права дитини на самоствердження, вільний вибір освітнього середовища, що відповідає особливостям розвитку дитини;
- активна участь учнів у процесі творення знань, діалогічний підхід до навчання і виховання;
- орієнтування на емоційну й пізнавальну сферу навчання, урахування власного досвіду учнів;
- застосування холістичного підходу, згідно з яким людина є єдністю тілесного, духовного й психічного і є нерозривно пов'язана з суспільним і екологічним середовищем;
- прагнення розкрити інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний, художній, творчий і духовний потенціал кожного учня;
- орієнтування на виховання здорової, цілісної, зацікавленої, допитливої особистості, здатної до навчання в мінливих ситуаціях;
- поєднання різних предметів і видів діяльності для опанування певною сукупністю знань;
- етика як центральний орієнтир для освіти;
- створення педагогічних умов для трансгресивності, долання меж.

Не існує жодних об'єктивних критеріїв належності до освітніх інституцій, які керуються положеннями альтернативної педагогіки. Радше йдеться про суб'єктивний вибір почуття співтворення ідеальних чи практичних проектів.

Процес визначення структурно-функціональних характеристик спектру альтернативних шкіл може бути поділений за кроками (див. рис. 1):

Рис. 1. Визначення структурно-функціональних характеристик альтернативних шкіл

Визначаючи для аналізу певний навчальний заклад, зупинимося не на тих школах, які, працюючи в системі загальної освіти, пропонують альтернативні навчальні плани і вдосконалюють методи викладання за рахунок упровадження новітніх технологій, а на школах, які базуються на розроблених педагогами-гуманістами струнких педагогічних концепціях, продемонстрували успішність практичного впровадження ідей альтернативної педагогіки, довели життєздатність, пройшовши випробування часом і добившись громадського визнання. Це дало нам змогу виявити закономірності ефективного функціонування цих шкіл і дало можливість розглянути освітню альтернативну в рамках життєдіяльності школи як соціально-педагогічної системи.

У виборі шкіл для аналізу відштовхувалися і від того, наскільки тривалим було життя цього навчально-виховного закладу в історії педагогіки. В основному це школи-довгожителі, які в дещо зміненому вигляді продовжують функціонувати і сьогодні, після смерті своїх творців. Все це дає змогу стверджувати, що цілісний аналіз альтернативних педагогічних концепцій педагогів-гуманістів і шляхів та засобів упровадження їхніх ідей у навчально-виховну практику може стати підставою для достовірних висновків про структурно-змістові характеристики сучасної шкільної альтернативної освіти в педагогічному просторі країн ЄС.

З метою отримання найбільш чіткого і повного уявлення про різноманітні течії альтернативної освіти ми дослідили освітню філософію і досвід практичної діяльності різноманітних шкіл у країнах Європейського Союзу. Для відбору найбільш відповідних об'єктів для аналізу здійснено аналіз сайтів 250 альтернативних шкіл в Інтернеті з метою виявлення відповідності виокремленим нами концептуальним засадам альтернативної педагогіки. До кожної засади було

дібрано ключові слова і було вираховано частотність використання цих ключових слів у описі філософії діяльності альтернативних шкіл у країнах ЄС (див. табл. 1).

Таблиця 1

Ключові слова для виявлення відповідності теоретичних і практичних засад функціонування альтернативних шкіл концептуальним засадам альтернативної педагогіки

Концептуальна засада	Ключові слова українською, англійською і французькою мовами
Відмова від авторитаризму, утисків, приниження на користь емансипації дитини	Емансипація (emancipation, Emanzipation, émancipation); Свобода (freedom, Freiheit, liberté); Вільний (free, frei, libre)
Визнання права дитини на самоствердження, вільний вибір освітнього середовища, що відповідає особливостям розвитку дитини	Демократія (democracy, Demokratie, démocratie)
Активна участь учнів у процесі творення знань, діалогічний підхід до навчання і виховання	Діалог (dialogue, Dialog, dialogue)
Урахування власного досвіду учнів	Досвід (experience, Erfahrung, expérience); Практика (practice, Praxis, pratique)
Застосування холістичного підходу, згідно з яким людина є єдністю тілесного, духовного й психічного, нерозривно пов'язана з суспільним і екологічним середовищем	Холістичний (holistic)
Прагнення розкрити інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний, художній, творчий і духовний потенціал кожного учня	Множинний інтелект (Multiple intelligence, manifold Intelligenz, multiple intelligence)
Орієнтування на виховання креативної особистості, здатної до навчання в мінливих ситуаціях	Креативний (creative, kreativ, créateur), мінливий (changeable, veränderlich, changeant)
Поєднання різних предметів і видів діяльності для опанування певною сукупністю знань	Міжпредметний (interdisciplinary, interdisziplinär, interdisciplinaire)
Етика як центральний орієнтир для освіти	Етика (ethics, Ethik, éthique)
Створення педагогічних умов для трансгресивності, долання меж	Трансгресія (transgression, Transgression, transgression)

Виходячи з нашого робочого визначення альтернативної освіти як напряму в педагогічній теорії й практиці, орієнтованого на забезпечення у спеціально організованих педагогічних умовах недержавного навчального закладу внутрішньої свободи й самореалізації дитини, розкриття її природних задатків у процесі пізнання нею навколишнього світу, розглядаємо лише недержавні заклади середньої освіти, які пропонують альтернативні освітні моделі. За результатами проведеного аналізу було створено рейтинг альтернативних шкіл за частотністю використання в описі їхньої діяльності визначених нами ключових слів. З цього рейтингу було визначено 9 альтернативних шкіл (найчастіше шкільних мереж, які

об'єднують школи, що керуються спільною альтернативною концепцією), які надалі є предметом нашого поглибленого аналізу (Див. табл. 2). Умовою було використання ключових слів при визначенні місії й філософії школи в середньому не менш ніж 70 разів. Звісно, не можна вважати, що лише використання таких популярних слів, як «свобода», «емансипація», «демократія», «діалог» тощо – це уже реальна характеристика діяльності школи і причина віднесення її до альтернативних. Швидше можна вважати, що ці школи, обрані серед десятків інших недержавних шкіл, повинні стати предметом аналізу як такі, в основі функціонування яких лежать засадничі принципи альтернативної педагогіки.

Таблиця 2

**Частотність використання ключових слів у визначенні місії
і шкільної філософії проаналізованих навчальних закладів
(на м-лі сайтів 250 шкіл країн ЄС)**

	Вальдорфські школи	Школи М. Монтесорі	Школи Г. Вінекена	Кемпхільські школи	Школи С. Френе	Школи Р. Вайлд	Школи Садбері	Школи А. Нейла (Школи Самерхіл)	Школи під егідою освітніх організацій*
Емансипація	3	2	2	2	3	2	4	4	3
Свобода	7	9	6	4	6	5	8	9	7
Вільний	12	10	8	6	7	10	12	13	9
Демократія	5	4	6	7	6	6	4	9	10
Діалог	12	15	11	10	13	9	10	11	9
Досвід	9	8	10	11	9	8	11	12	6
Практика	7	8	5	4	6	10	10	9	9
Холістичний	6	4	2	4	2	–	5	6	5
Множинний інтелект	2	1	2	2	1	3	2	4	5
Креативний	5	4	6	3	4	7	3	4	5
мінливий	3	4	3	2	4	5	4	3	5
міжпредметний	8	9	5	6	8	4	6	7	8
етика	4	3	5	4	6	3	2	5	6
транспресія	–	2	–	–	2	1	–	2	–
Всього	83	83	71	65	77	73	81	98	87

* Організації федеральної опіки самостійного освітнього вибору («Federal Umbrella Organisation for Self-determined Learning») тощо.

Отже, для дослідника альтернативної освіти значний інтерес можуть становити Вальдорфські школи, Школи М. Монтесорі, Школи Г. Вінекена, Кемпхільські школи, Школи С. Френе, Школи Р. Вайлд, Школи Садбері, Школи А. Нейла (Школи Самерхіл), Школи під егідою різних освітніх організацій.

Умовою визнання педагогічного напрямку альтернативним є наявність моменту, який не визнається, не береться до уваги чи відкидається загальноприйнятою педагогічною наукою. На нашу думку, існують певні критерії, за якими можна визначити окремі пари або тематичні групи, один з елементів яких є загальновизнаним, традиційним, а інший – альтернативним:

- за джерелом фінансування (державні чи приватні заклади);
- за ставленням до релігії (світські чи релігійні освітні заклади);
- за організацією навчання (репродуктивні чи трансгресивні, холистичні тощо);
- за характером навчального процесу (монологічні чи діалогічні);
- за наявністю авторської концепції (школи традиційні чи авторські) (Див. табл. 3).

Таблиця 3

Зведена таблиця за ознаками альтернативних шкіл

Альтернативні школи	За джерелом фінансування		За ставленням до релігії		За організацією навчання			За характером навчального процесу		За наявністю авторської концепції	
	державні	приватні	світські	релігійні	репродуктивні	холистичні	трансгресивне	монологічні	діалогічні	традиційні	авторські
Вальдорфські школи		▼	▼			▼	▼		▼		▼
Школи М. Монтесорі		▼	▼			▼	▼		▼		▼
Вільні шкільні общини Г. Вінекена		▼	▼	▼		▼			▼		▼
Кемпхільські школи		▼	▼	▼		▼	▼		▼		▼
Школи С. Френе		▼	▼			▼	▼		▼		▼
Школи Р. Вайлд		▼	▼			▼			▼		▼
Школи Садбері		▼	▼			▼			▼		▼
Школи А. Нейла		▼	▼			▼	▼		▼		▼
Школи під егідою освітніх організацій		▼	▼	▼		▼	▼		▼	▼	▼

Нами визначено структурно-функціональні ознаки, притаманні обраним для аналізу школам, які функціонують на теренах ЄС. Різновиди і типи альтернативних навчальних закладів охарактеризовано, поклавши в основу характеристики ту складову, наявність якої дозволяє відокремити заклад від традиційних. Зазначимо, що один і той же заклад альтернативної освіти може належати до кількох класифікаційних груп водночас.

Отже, у статті для окреслення структурно-змістових характеристик сучасної шкільної альтернативної освіти в педагогічному просторі країн ЄС розглянуто різновиди й типи альтернативних навчальних закладів у системах національної освіти країн ЄС; визначено альтернативні педагогічні системи, на основі яких простежено реалізацію концептуальних засад альтернативної педагогіки у практиці функціонування альтернативних шкіл у країнах ЄС.

Подальшого дослідження вимагають стратегії і методи практичної реалізації ідей альтернативної педагогіки в школі; окреслення особливої ролі учителя альтернативної школи з елементами системи підготовки педагогічних кадрів до роботи в альтернативних закладах середньої освіти тощо.

Список використаних джерел:

1. Giroux H., McLaren P. *Critical pedagogy, the state, and cultural struggle* / Henry A. Giroux, Peter McLaren. – New York : SUNY Press, 1989. – 299 p.
2. Kincheloe J. *Critical Pedagogy Primer* / Joe L. Kincheloe. – New York : Peter Lang Publishing, 2008. – 202 p.
3. McLaren P., Kincheloe J. L. *Critical pedagogy: where are we now?* / Peter McLaren, Joe L. Kincheloe. Peter Lang Publishing, 2007. – 411 p.
4. Miller J. *Education and the Soul: Toward a Spiritual Curriculum* / John P. Miller. – Albany, NY : SUNY Press, 2000. – 345 p.